

LA MONICA.
EGY EURÓPAI VÁNDORDALLAM
A GIMNÁZIUMI ÉNEKKÖNYVBEN

A tanári munka állandó készenlétet, folyamatos szellemi éberséget, nagyfokú kíváncsiságot feltételez. Remélhetőleg nem szorul bizonyításra az a kijelentés sem, hogy az igazán magas szintű tanítás szükségszerűen feltételezi és megköveteli úgy a tananyag, mint a tanítás módjának állandó kontrollját, a tanári ismeretek folyamatos frissítését is. A tanár kötelessége, hogy az anyagot újra és újra átszűrje a minőségellenőrzés rostáján, ezáltal tantárgya és saját maga hitelességét biztosítsa. Ennek felhígulása, és nem ritkán elvesztése igen gyakran a rutin elburjánzásából fakad, amely a szellemi restségnek, az igénytelenségnek túlságosan is jól ismert jele.

Míg Magyarországon a változatosságot az alapfokú tanításban számos, különböző szerző által elsőtől nyolcadikig szisztematikusan megalkotott énekkönyv-sorozat biztosítja, addig a gimnáziumi énekoktatás hivatalos tananyaga évtizedek óta *egyetlen*, újra és újra változatlan formában megjelenő énekkönyv. Azon túl, hogy ez a tény már önmagában is minősíti a tárgyhoz való hivatalos hozzáállást, a tartalombeli változatlanság, a korszerűsítés igényének teljes hiánya melegágya seregnyi kínos és meg nem engedhető ostobaság zavartalan vegetálásának.

Sajnálatos módon ilyen gimnáziumi énekkönyvünk teljes, a reneszánsz zenével foglalkozó szakasza. A tárgy taglalása és főképp a zenei szemelvények igénytelensége és alacsony színvonala meg nem érdemelten kirívó még a könyv egyéb részeihez képest is.

Előadásomban csupán egy szemelvényre szeretnék koncentrálni, nem a hibakeresés, hanem a jobbítás, az ismeretbővítés szándékával, mindazonáltal megengedve néhány morgolódást is. A könyv 38. oldalán található háromszólamú szemelvény magyar címe: „Az erdön már a rügy fakad”.

Tavaszköszöntő

(Minnesang)

Hámori László fordítása

Ismeretlen szerző (kb. 1650 körül)

Allegro

S.
A.

1. Az er-dő már a rügy fa-kad, úgy mo-solyog ránk az ég. El-
2. Az er-dő mélyén hal-lod-e? a ka - kuk vi-gan hív. Hagy

3. sz.

ma-ji a tél nek rosz ha-va, jöjj itt a szép tár-ka rét. Minden
ott-hon gon-dol bá - na-tot, mért ke-se-reg - jen a sziv? El-

á - gon kis-ma dár - ka, svi rág - nak ii - la-ta száll. A
mó-lik úgy-is min - den, sa bá - nat nem tart so - ka. A

1. Minden á - gon
2. El - mű - lik.

má - jus il - lat ar - ban a szívern szel - ved - re vár.
té - li hó el - ol - vad és jön az új szí - nes nyár.

Köszöntő német lírai (szavels) költemény. Virágkora a 12–13. sz. A polgárság kialakulása véget vet a költemény életének.

Műfaja a könyv szerkesztői szerint: Minnesang, ami enyhén szólva is kimeríti az ostobaság kategóriáját. A dalocska eredete ismeretlen, a könyv egyik szerkesztője kérésre mindössze annyi információval tudott szolgálni, hogy „megörökölte valakitől”. Ez a pontatlanság akkor is szembeszökő volna, ha példa a könyvben sorakozó reneszánsz szemelvények sorozatának egyik tagja volna, hiszen *tankönyvről* van szó, amely diákok tömegének valószínűleg egyetlen információforrása az adott korról. Vizsgálódásunk tárgya azonban szinte egyedüli reprezentánsa az egyik legszínesebb és legérdekesebb művészeti korszaknak.

Ha a szerkesztők kicsivel nagyobb körültekintéssel és szakmai igényességgel jártak volna el, lehetséges, hogy feltűnt volna nekik, hogy a kis kórusmű igazi unikum a zenetörténetben. Az a tény, hogy egy sok évtizeden át, a zenei köztudatban intenzíven jelenlévő dallamcsalád tagja, erősen megnö-

veli kulturális értékét – amire, stíláriis jelentéktelenségét figyelembe véve – szüksége is lehet(ne). Egyediségét jobban megértjük, ha feltárjuk a dallamcsalád történetének néhány kulcspontját. A témát mindeddig John Wendland cikke¹ (amely jelen előadás alapforrása is) tárgyalja a legrészletesebben, mindazonáltal információi kiegészíthetők.

A zenetörténet „La Monica” néven tartja számon azt a melódiát, amelynek eddig ismert első megjelenése egy 1554-ben kiadott lyoni daloskönyvben található francia szövegű dalocska:

U - ne jeu - ne fil - let - te de no - ble coeur Ou - tre son
Plai - sante et jo - li - et - te de grand va - leur

gre on l'a ven - du' non - net - te, Ce - la point ne luy haic - te. Dont vit en grand' dou - leur.

Une jeune fillette
De noble coeur,
Plaisante et joliette
De grand' valeur,
Outre son gre
on l'a rendu' nonnette,
Cela point ne luy haicte,
Dont vit en grand' douleur.

Egy fiatal lány,
nemes szívű,
kellemes és kedves,
nagy értékű,
akarata ellenére
apácává tették;
ez egyáltalán nem tetszett neki,
így nagy fájdalomban él.

A dal 1576-ban szintén megjelenik francia szöveggel², de a dallamcsalád „névadója”, az olasz szövegű változat, 1574-ből származik.

Ma - dre non mi far mo - na - ca, Che non mi vo - glió far,
Non mi ta - gliar la to - na - ca, Che non la vuoi por - tar,

Tut - t'il - di in co - ro Al ves - pr'et al - la mes - sa E - la - madr' Abbades - sa -

Non fa se mon gri - dar, Che pos - se la cre - par! Che pos - se la cre - par!

¹ John Wendland : "Madre non mi far Monaca": The Biography of a Renaissance Folksong
Acta Musicologica, Vol. 48, Fasc. 2 (Jul. - Dec., 1976), pp. 185-204

Madre non mi far monaca
che non mi voglio far;
Non mi tagliar la tonaca
che non la vuo' portar.
Tutt'il dì in coro
al vespre't all messa,
e la madr'abadessa
non fa se non gridar,
Che possela creppar.

Anyám, ne tegyél apácává
mert nem akarok az lenni;
Ne kelljen a habitust hordanom
Csak mert te nem akarod hordani.
Egész nap a kórusban,
a vesperásokon és a miséken
és az apátnővel
(az apáca) csak sír egész nap,
Hogy bárcsak meghalna.

A korabeli zenék népszerűségét egyértelműen jelezte, ha tánczeneként is ismertté váltak. Dallamunk 1600 körül már több tánczenét tartalmazó hangszeres forrásban is megjelent „Allemande nonette” néven. Még jelentősebb adat azonban, hogy a kor egyik legismertebb itáliai táncmestere, Fabrizio Caroso is felhasználta 1600-ban megjelent, a kőőrezenasz táncgyakorlatát kimerítően tárgyaló, hatalmas könyvének³ „Celeste Giglio” című koreográfiájához. A tánc nem is akármilyen helyet foglal el a könyvben: a többi 48 koreográfiától elkülönítve, afféle „dedikáció-tánc”-ként jelenik meg, Caroso patrónusainak, Margareta és Ranuccio Farnesének, Parma és piacenza hercegi párjának ajánlva.

1603-ban ismét feltűnik, Jean Baptiste Besard „Thesaurus Harmonicus” című *air de cour* gyűjteményében. Noha ebben az időben az apácának szánt

³ Fabrizio Caroso: *Nobiltà di Dame*. Velence, 1600

leány témaköre még szorosan hozzákapsolódott a dallamhoz, talán az udvari használatra szánt dalokhoz nem illendő téma miatt, itt szerelmes szöveggel szerepel, lantkísérettel.

Ma bel-le si ton a - me Se sent or al - lu - mer Al - lons con -
 De cet - te dou-ce flam - me Qui nous for - ce d'ai - - - mer:
 tents, Al - lons sur la ver - du - re, Al - lons tan-dis que du - re No - tre jeu-ne prin - tems.

Ma belle si ton âme
 Se sent or allumer
 De cette douce flamme
 Qui nous force d'aimer;
 Allons contents,
 Allons sur la verdure,
 Allons tandis que dure
 Notre jeune printemps.

Én szépségem, ha a lelked
 fellángolni érzed
 eme édes láng miatt
 amely szerelemre csábít,
 töltsük hát be,
 gyerünk a zöldbe,
 gyerünk, amíg tart
 fiatal tavaszunk!

Mivel nem célunk itt Wendlund cikkét ismételni, alább csupán néhány változat szövegkezdetét soroljuk fel, a sokféle nyelven, sokféle témát érintő szövegváltozatokkal jelezve a dallam Európa-szerte bizonyított ismertségét.

- Ich gieng einmal spazieren
- Von Gott will ich nicht lassen
- Helft mir Gotts Güte preisen
- Bien heureuse est un'ame
- Maraen, hoe moogt gy spies en lans
- The Queen's Almaine
- Entends ma voix fidele

A felsoroltak közül a „Queen's Almaine” szintén táncos vonatkozását jelzi a dallamnak, mégpedig igen széles körben: az angliában számtalan változatban kiadott, különböző hangszerekre (lant, csembaló) illetve hangszer-együttesekre komponált kottakiadványok mellett szerepel az ún. „Inns of Court” kéziratokban⁴, amelyek a korai XVII. század londoni polgári mulat-

⁴ Kovács Gábor: *Reneszánsz táncok*. Garabonciás Alapítvány, Budapest 1997, 2002 pp295-296, 301-305; John Cunningham: *Dancing in the Inns of Court*. London 1965; D. R. Wilson: *Dancing in the Inns of Court*. *Historical Dance* Vol.2, No 5, 1986-87

ságainak sebtében lejegyzett táncos „puskái” révén felbecsülhetetlenül értékes és tartalmas forrásai a tánc történetnek.

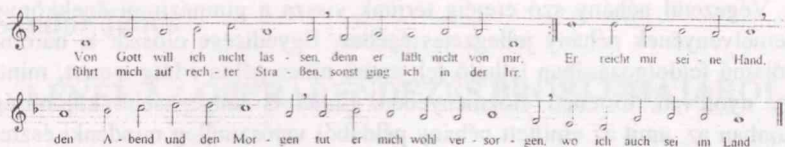
A német világi szöveg mellett látható, hogy a dallamot alkalmasnak látták egyházi szöveggel is ellátni, hogy aztán korálként a zenetörténet újabb területét, az egyházi zenét is meghódítsa. Ennek talán legmonumentálisabb példája Girolamo Frescobaldi 1635-ben megjelent nyolcszólamú, kettős kórusra komponált miséje, a „Missa sopra l'aria delle Monica”⁵.

[illegible]

Szövegét korálként először Ludwig Hemboldt erfurti gyűjteményében, 1563-ban találjuk meg először, tehát az egyik legkorábbi világi példával közel egyidőben. Zenével együtt 1572-ben jelent meg.⁶

⁵ Girolamo Frescobaldi: *Fiori musicali*. Róma 1635.

⁶ Christliche Tischgesänge. Erfurt 1572

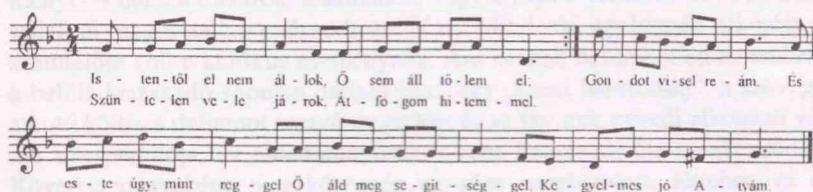

Von Gott will ich nicht lassen,
denn er lässt nicht von mir,
führt mich durch alle Straßen,
da ich sonst irte sehr.
Er reicht mir seine Hand,
den Abend und den Morgen
tut er mich wohl versorgen,
wo ich auch sei im Land.

Istent nem hagyom el
és ő sem hagy el engem,
vezet engem minden úton
ahol különben nagyon tévelyegnék.
Kézét nyújtja nekem,
este és reggel
gondoskodik rólam
bárhol is legyek a földön.

A lutheránus egyházzene területén élő jelesebb példák közül, a teljesség laghalványabb igénye nélkül, megemlítendők Orlando di Lasso, Heinrich Schütz, Johann Hermann Schein, Samuel Scheidt kórusművei, Dietrich Buxtehude orgonapreludiuma⁷, Johann Sebastian Bach négyszólamú korálfeldolgozásai⁸ és korálelőjátéka⁹, vagy Johann Gottfried Walter, Johann Ludwig Krebs és mások orgonaművei.

Mindezek után nem meglepő, hogy napjaink evangélikus énekes repertoárja is tartalmazza (több szövegváltozattal) a dalt¹⁰. Alább az eredetit alapul vevő szöveggel közöljük.

A példák sorát hosszan lehetne még szaporítani, de mivel mások megtették már ezt, és jelen előadás célja elsősorban a figyelem felhívása, eltekinthetünk ettől.

⁷ BuxWV 221

⁸ BWV 73, 417, 418, 419

⁹ BWV 658

¹⁰ Evangélikus énekeskönyv. Budapest 1991. pp 227, 427

Végezetül néhány szó erejéig térjünk vissza a gimnáziumi énekkönyv szemelvényének néhány jellegzetességéhez. Egyedisége először is háromszólamú feldolgozásában lelhető fel, amire nincs példa eddig ismert, mintegy nyolcvan, történeti előzményében. Ennél is lényegesebb különbség azonban az, amit az említett néhány példából valószínűleg mindenki észrevett: példánk hangneme *dúr*, míg a dallamcsalád *valamennyi* ismert reprezentánsa *moll* hangnemű. Noha kuriozitása mindenképpen bizonyított, ennek fényében különösen sajnálatraméltó, hogy a „megörökölt” változat forrása ismeretlen, így egyelőre megállapíthatatlan, hogy egy szenzációszámba menő zenetörténeti kuriózumról, vagy esetleg – habár ezt már végképp nem tételezhetjük fel – félreolvasásból származó jelenséggel büszkélkedhet zemeoktatásunk patinás gimnáziumi énekkönyve.